

УДК 159.9.07

ВИВЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВНЗ

Діхтяренко С.Ю., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри психології

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Статтю присвячено вивченню проблеми комунікативної компетентності студентів. Розглянуто актуальність вирішення проблеми комунікативної компетентності в освітньому середовищі ВНЗ, проаналізовано результати дослідження, проведеного серед студентів – майбутніх психологів.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, комунікативні здібності, комунікативні вміння, товариськість.*

Стаття посвящена изучению проблемы коммуникативной компетентности студентов. Рассмотрена актуальность решения проблемы коммуникативной компетентности в образовательной среде вуза, проанализированы результаты исследования, проведенного среди студентов – будущих психологов.

Ключевые слова: *коммуникативная компетентность, коммуникативные способности, коммуникативные умения, общительность.*

Dikhtyarenko S. Yu. THE STUDY OF THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PSYCHOLOGISTS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Article consecrated to the problem of communicative competence of students. We consider the relevance of solving the problem of communicative competence in the educational environment of a higher educational institution, analyzes the results of a study conducted among students – the future psychologists.

Key words: *communicative competence, communicative abilities, communicative skills, sociability.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві компетентність у сфері спілкування стала одним із головних складників високого професійного рівня. Для професії психолога комунікативна компетентність є провідною професійною характеристикою, від якої залежать персональний успіх, конкурентоспроможність та особиста задоволеність. Сучасний випускник ВНЗ має володіти не лише певними знаннями про різні сторони та аспекти спілкування, а й уміннями скористатись цими знаннями в реальних ситуаціях, втіливши їх у конкретні кроки з метою досягнення взаєморозуміння та високих результатів професійної діяльності, тобто повинен володіти комунікативними нахилами.

Комунікація виступає складовою частиною вдосконалення професійної компетентності особистості. Високий рівень розвитку комунікативної компетентності забезпечує процес самоконструювання особистості, сприяє саморозвитку, взаємодії людей під час спілкування, розвитку комунікативних здібностей і вмінь особистості, вирішенню внутрішньоособистісних проблем та конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з нагальних освітніх проблем сьогодення є професійне становлення молоді, адже освіта є базою розвитку кожної особистості, запорукою успішного майбутнього України, її конкурентоздатності на сві-

товій арені. Освіта має узгоджувати можливість й запити особистості із соціальним замовленням сучасності, що виявляється у формуванні комплексу компетентностей, набутих людиною в процесі її самовизначення та фахової підготовки в навчальних закладах. Варто визнати, що підготовка майбутнього фахівця в Україні в цьому плані продумана недостатньо, хоча праця, присвячених вивченню проблеми фахового самовизначення молоді, чимало. Такими є роботи В. Кавецького, Л. Мітіної, Н. Побірченко [6; 11; 12]. Компетентність як важливий показник професійного становлення розглядалась у розвідках О. Дахіна, Д. Ельконіна, А. Маркової [10]. Окремі дослідницькі підходи до її формування розкрито в працях А. Василюк та О. Овчарук [13].

І хоча є чимало робіт, присвячених вивченню проблем професійного становлення молоді, пов'язане із цим процесом формування комунікативної компетентності проаналізовано недостатньо, актуалізується увага на комунікативній компетентності в процесі підготовки фахівців. Мовлення студентів є предметом дослідження науковців. У цій проблематиці працювали, зокрема, фахівці з питання ефективної комунікації (Ю. Жуков, Т. Ладиженська), комунікативних здібностей (Ю. Касаткіна, Н. Ключева), комунікативної компетентності (Ю. Ємельянов), а правила й постулати нормативного спілкування розробляли

О. Войскунський, Є. Головаха, Ю. Жуков, В. Матвеев, В. Семиченко [4].

Дослідженням комунікативної компетентності фахівців різних спеціальностей займалися Т. Бутенко, І. Данченко, О. Касаткіна, І. Козубовська, О. Краєвська, В. Назаренко [2]. Професійній комунікативній компетентності присвячені праці С. Александрової, Д. Годлевської, О. Загородної, З. Підручної [1]. Комунікативну компетентність із позиції психології, соціології, теорії комунікації, культурології досліджували також зарубіжні вчені L. Bachman, M. Canale, N. Chomsky, K. Foss [15]. Водночас проблема комунікативної компетентності майбутніх психологів в освітньому середовищі ВНЗ залишається актуальною.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження комунікативної компетентності студентів-психологів у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікативна компетентність є вмінням успішно спілкуватись із людьми, важливою якістю, необхідною людині практично в усіх життєвих ситуаціях. Для багатьох професій психологічні якості особистості, які проявляються в міжособистісному спілкуванні, сприйнятті, оцінці, мають вагоме значення. Особливо важливий досвід міжособистісного спілкування для фахівців професій типу «людина – людина», зокрема й психологів. Такому фахівцеві необхідний високий рівень комунікативної компетентності, що передбачає не лише володіння технологією спілкування з людьми, а й особистісну готовність до професійного спілкування, оволодіння навичками самопізнання, впливу на інших людей, міжособистісного сприйняття та оцінки.

З метою дослідження комунікативної компетентності майбутніх психологів було проведено констатуючий експеримент. Базою дослідження був Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Вибірку склали 225 осіб – студен-

ти факультету соціальної та психологічної освіти та факультету початкової освіти спеціальності «Практична психологія». Вік студентів становив 19–25 років.

Професійне становлення охоплює тривалий період життя людини, упродовж якого зазнають змін професійні плани, провідна діяльність, ситуація соціального оточення, перебудовується структура особистості. Студенти III–IV курсів перебувають у вже звичній для себе соціальній ситуації навчання у ВНЗ та сформованих взаємин у навчальному колективі. Зниження актуальності цих факторів, а також переважання в навчальному плані блоку психологічних дисциплін порівняно зі студентами I й II курсів є передумовами активізації процесу професійного самовизначення. Дослідження динаміки навчально-професійних установок студентів-психологів показали, що студенти старших курсів демонструють більш високу вимогливість до своєї підготовки за рахунок підвищення самокритичності в їх професійному самовизначенні. Е. Зеєр зазначає, що найбільш складними для студентів є перші роки навчання, що пояснюється адаптацією до навчально-пізнавальної діяльності, несформованістю навчальних дій, слабкою вираженістю навчально-професійних мотивів [5]. Крім того, у перший та останній роки навчання спостерігається криза професійного вибору: виникає невдоволення окремими навчальними предметами, з'являються сумніви в правильності професійного вибору, слабшає інтерес до навчання. З огляду на вищевказані факти ми дійшли висновку, що для дослідження комунікативної компетентності оптимально обрати як досліджуваних студентів III–IV курсів. Констатуючий експеримент проводився із застосуванням таких психодіагностичних методик, як «Оцінка рівня товариськості» В. Ряховського, «Методика діагностики емпатії» І. Юсупова, «Методика виявлення комунікативних та організаторських здібностей» Б. Федоришина, «Тест оцінки ко-

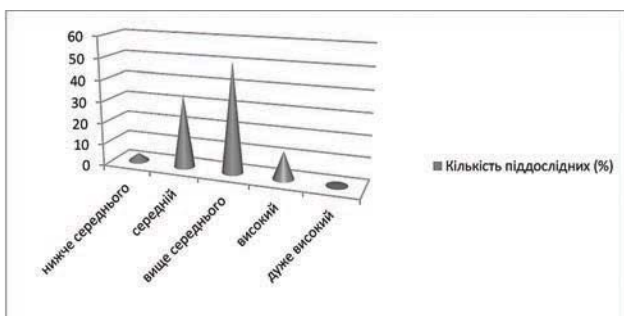

Рис. 1. Результати дослідження рівня товариськості студентів

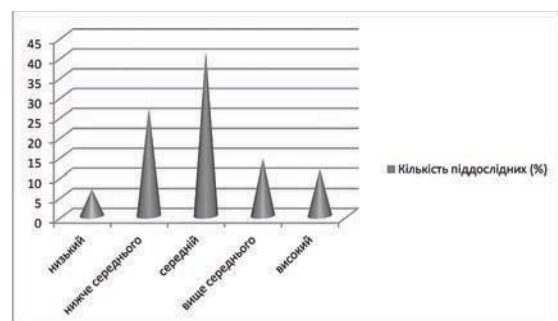

Рис. 2. Результати дослідження рівня емпатії студентів

мунікативних умінь», «Методика діагностики перешкод у встановленні емоціональних контактів» за В. Бойко.

Після первинної математичної обробки даних аналіз результатів дослідження рівня товариськості майбутніх психологів показав, що рівні «дуже низький» і «низький» не відмічені в жодного досліджуваного. Рівень «нижче середнього» виявлено в 3,4% студентів, середній рівень мають 33,2%, рівень «вище середнього» – 50,4%, високий – 12,5%, «дуже високий» – 0,4% студентів. Більшість майбутніх психологів (63,3%) є досить товариськими або дуже товариськими людьми. Водночас високий рівень комунікабельності не є достатньою підставою для ефективного спілкування психолога з іншими людьми. У процесі професійного навчання майбутніх психологів у них необхідно формувати вміння встановлювати й підтримувати такий рівень спілкування з усіма учасниками освітнього процесу, який забезпечує ефективність їх діяльності. Результати дослідження рівня товариськості представлено на рис. 1.

Аналіз результатів дослідження здатності до емпатії за методикою І. Юсупова показав, що низький рівень емпатії мають 6,6% студентів, рівень «нижче середнього» – 26,7%, середній рівень – 40,9%, рівень «вище середнього» – 14,2%, високий рівень – 11,6% випробовуваних. Більшість майбутніх психологів (88,4%) не є «черствими» людьми, проте водночас не належать до числа особливо чутливих осіб. У міжособистісних відносинах вони швидше схильні робити висновки про людей за їхніми вчинками, ніж довіряти своїм особистим враженням, у спілкуванні уважні, проте під час зайвого прояву почуттів співрозмовника нерідко втрачають терпіння. Лише 11,6% студентів можна назвати емоційними, чуйними, особливо чутливими до потреб і проблем оточуючих.

Емпатія як процес емоційного відгуку на переживання іншої людини сприяє формуванню комунікативної компетентності особистості. Тому на формуючому етапі експерименту передбачається підвищити рівень емпатії студентів шляхом спеціального навчання навичкам самоаналізу, розвитку сензитивності, здатності до емпатійного слухання. Результати дослідження рівня емпатії студентів представлено на рис. 2.

У констатуючому експерименті також був використаний тест оцінки комунікативних умінь. Отримано такі результати: 1,3% студентів мають високий рівень комунікативних умінь, вони уважні, терплячі в спілкуванні, уміють слухати співрозмовника; у 51,3% досліджуваних виявлено рівень комунікативних умінь «вище середнього», під час бесіди вони іноді дратуються, відмовляють партнеру в повній увазі; 42,7% майбутніх психологів мають середній рівень комунікативних умінь, їм притаманні такі недоліки в спілкуванні, як зайва критичність щодо співрозмовника, поспішні висновки, нещирість, монополізація розмови; у 4,7% студентів виявлено низький рівень комунікативних умінь, їм необхідно працювати над собою та вчитись слухати. Порівняльний аналіз цих даних із результатами вивчення рівня товариськості студентів показав, що рівень комунікативних умінь майбутніх психологів загалом нижче, ніж рівень комунікабельності. Результати дослідження рівня комунікативних умінь у студентів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини представлено на рис. 3.

Дослідження комунікативних та організаторських здібностей за допомогою теста-опитувальника «КОЗ-2» показало, що низький рівень комунікативних здібностей мають 22% респондентів, низький рівень організаторських здібностей – 24,1% сту-

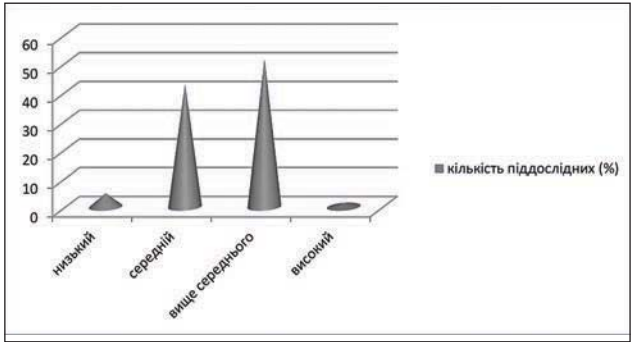

Рис. 3. Результати дослідження рівня комунікативних умінь студентів

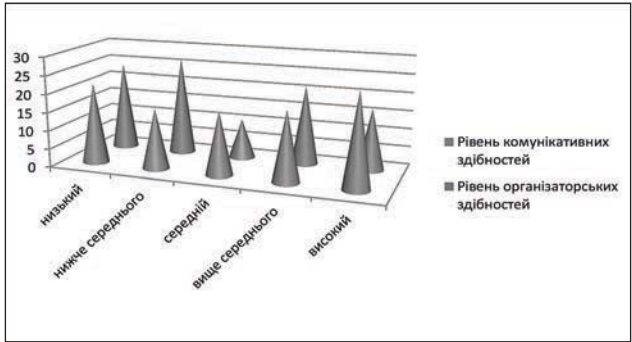

Рис. 4. Результати дослідження комунікативних та організаторських здібностей студентів

дентів. Вони не прагнуть до спілкування, почувають себе скуто в новій компанії чи колективі, віддають перевагу проведенню часу наодинці.

Рівень комунікативних здібностей «нижче середнього» виявлено в 16,4% студентів, рівень організаторських здібностей «нижче середнього» – у 26,7% опитаних. Ці студенти мають комунікативні та організаторські здібності нижче середнього рівня, обмежують свої знайомства, відчувають труднощі у встановленні контактів із людьми та у виступі перед аудиторією, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не відстоюють свою думку, важко переживають образи. У багатьох справах вони вважають за краще уникати прояву самостійних рішень та ініціативи.

Середній рівень прояву комунікативних здібностей мають 17,2% студентів, середній рівень прояву організаторських здібностей – 10,8% респондентів. Вони прагнуть до контактів із людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють власну думку, планують свою роботу, однак потенціал їхніх здібностей не відрізняється високою стійкістю. Ця група досліджуваних потребує подальшої планомірної роботи щодо формування й розвитку комунікативних та організаторських здібностей.

Рівень комунікативних здібностей «вище середнього» виявлений у 19% студентів, рівень організаторських здібностей «вище середнього» – у 21,5% випробуваних. Вони не губляться в новій обстановці, швидко знаходять друзів, прагнуть розширити коло своїх знайомих, допомагають близьким, друзям, виявляють ініціативу в спілкуванні, беруть участь в організації громадських заходів, здатні приймати самостійне рішення у важкій ситуації.

Високий рівень комунікативних здібностей мають 25,4% досліджуваних, високий рівень організаторських здібностей – 16,8%

опитаних. Ці студенти відчувають потребу в комунікативній та організаторській діяльності, швидко орієнтуються у важких ситуаціях, невимушено поводять себе в новому колективі, це ініціативні люди, які вважають за краще у важливій справі або в складній ситуації приймати самостійні рішення, відстоюють власну думку. Вони можуть внести пожвавлення в незнайому компанію, люблять організовувати різні ігри, заходи, наполегливі в діяльності, яка їх приваблює, і самі шукають такі справи, які задовольняли б їх потребу в комунікації та організаторській діяльності.

Нерідко в одного й того ж випробовуваного значно відрізнялись рівні комунікативних та організаторських здібностей. Середній бал, отриманий за шкалою оцінок комунікативних схильностей у всій вибірці, дорівнює 3,2; середній бал, отриманий за шкалою оцінок організаторських схильностей, дорівнює 2,9. Це означає, що середньостатистичний студент у вибірці більше схильний до безпосереднього спілкування з іншими людьми, ніж до організації різних справ і заходів. Результати дослідження комунікативних та організаторських здібностей майбутніх психологів представлено на рис. 4.

Дослідження емоційних перешкод у спілкуванні за допомогою відповідної методики показало, що найбільш вираженою емоційною перешкодою в студентів є неадекватний прояв емоцій. Середнє число перешкод, отримане у вибірці за цим показником, дорівнює 4,6. На формуючому етапі експерименту на це необхідно звернути особливу увагу, навчаючи студентів правильно висловлювати свої емоції й почуття. Найменш вираженою емоційною перешкодою в спілкуванні є домінування негативних емоцій (середнє число перешкод дорівнює 2,8).

У результаті застосування цієї методики також виявлено рівні емоційної ефективності в спілкуванні. Перший рівень емоційної ефективності в спілкуванні (загальна кількість перешкод від 0 до 2) не виявлено в жодного випробовуваного. Другий рівень (загальна кількість перешкод від 3 до 5) виявлено в 12,6% студентів. Це люди, яким їхні емоційні прояви не створюють перешкод для спілкування. Третій рівень (загальна кількість перешкод від 6 до 8) характерний для 22,1% майбутніх психологів. Вони відчувають труднощі в спілкуванні, пов'язані з емоціями. Четвертий рівень емоційної ефективності в спілкуванні (загальна кількість перешкод від 9 до 12) виявлено в 40,2% піддослідних. Їхні емоційні прояви ускладнюють взаємо-

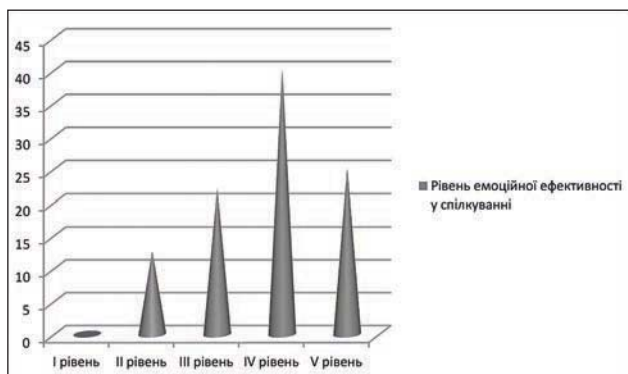

Рис. 5. Результати дослідження емоційної ефективності в спілкуванні студентів

дію з партнерами. П'ятий рівень (загальна кількість перешкод більше 13) мають 25,1% студентів. Цей рівень характеризується тим, що емоції заважають встановлювати контакти. Результати дослідження емоційних перешкод у спілкуванні представлено на рис. 5.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, логіка констатуючого експерименту полягала в тому, щоб виявити студентів, які мають найнижчі показники рівня сформованості комунікативної компетентності, і потім провести з ними групові й індивідуальні бесіди про важливість ефективного спілкування в професійній діяльності психолога та запропонувати пройти навчання із застосуванням комплексу психологічних технологій, розроблених у ході моделювання процесів формування професійної комунікативної компетентності.

У зв'язку із цим більш глибокого й детального вивчення потребує питання обґрунтування психологічних умов та загальної технології формування комунікативної компетентності фахівця будь-якої сфери діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александрова С. Професійно-комунікативна компетентність : [тексти лекцій] / С. Александрова. – Х. : ХНАКМГ, 2008. – 40 с.
2. Бутенко Т. Активні методи навчання у формуванні комунікативної компетентності студентів / Т. Бутенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Х. : ХДАДМ (ХХІІІ), 2009. – № 11. – С. 6–9.
3. Долгова В. Емпатія : [монографія] / В. Долгова, Е. Мельник. – М. : Перо, 2014. – 185 с.
4. Жуков Ю. Позиции психолога-практика / Ю. Жуков // Введение в практическую социальную психологию / под ред. Ю. Жукова, Л. Петровской, О. Соловьевой. – М. : Смысл, 1996. – С. 21–35.
5. Зеер Э. Психология профессионального образования / Э. Зеер. – Воронеж : МОДЭК, 2003. – 480 с.
6. Кавецкий В. Особенности профессионального консультирования школьников с особливими потребами / В. Кавецкий // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Соціально-педагогічна». – 2012. – Вип. 19(1). – С. 96–103.
7. Климов Е. Пути в профессионализм. Психологический взгляд : [учеб. пособие] / Е. Климов. – М. : Московский психолого-социальный институт ; ФЛИНТА, 2003. – 320 с.
8. Кон И. Социологическая психология / И. Кон. – Воронеж : МОДЭК, 1999. – 560 с.
9. Куницына В. Межличностное общение : [учебник для вузов] / В. Куницына. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
10. Маркова А. Психология профессионализма / А. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.
11. Митина Л. Психология личностно-профессионального развития субъектов образования / Л. Митина. – М. ; СПб., 2014. – 375 с.
12. Побірченко Н. Консультаційні моделі спілкування в освітологічному просторі / Н. Побірченко // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2014. – Вип. 2. – С. 104–107.
13. Пометун О. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 16–25.
14. Райгородский Д. Практическая психодиагностика: методики и тесты / Д. Райгородский. – Самара : ИД «БАХРАХ», 1998. – 672 с.
15. Rickheit G. Handbook of Communicative Competence / G. Rickheit, H. Srohner. – Gottingen : Hubert & Co., 2008. – 561 p.